

СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

УДК 159.922:376-053.2

DOI <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-4-148-154>

Потюк Софія Василівна,

доктор філософії з педагогіки,

асистент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна.

sofia.potiuk@uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8920-9358>

Бучмей Дар'я Василівна,

здобувачка другого (магістерського) рівня

ОП «Олігофренопедагогіка. Інклюзивна освіта»

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна.

buchmei.daria@student.uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0003-3263-9220>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах воєнного стану та трансформації освітнього простору щодо впровадження інклюзивної моделі навчання зростає потреба в якісному психолого-педагогічному супроводі дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Загалом інклюзивна освіта передбачає не лише фізичну присутність таких дітей у закладах загальної середньої освіти, а й створення індивідуально орієнтованого, безпечного та розвивального середовища, у якому кожна дитина відповідно до своїх можливостей здатна повноцінно реалізувати потенціал (Ярмола та ін., 2020, с. 24).

У цьому контексті психологічні аспекти корекційної роботи набувають особливої актуальності, оскільки психічне благополуччя є визначальним чинником навчального успіху, соціальної адаптації та емоційного розвитку дитини з ООП.

Попри значний науково-практичний інтерес у галузі корекційної педагогіки та спеціальної психології, питання системного, комплексного психологічного супроводу учнів з ООП залишається недостатньо опрацьованим в умовах нових викликів інклюзивної освіти. Особливо важливим є розроблення ефективної моделі психологічної підтримки з урахуванням типу порушень розвитку, вікових характеристик, соціального середовища та адаптаційних ресурсів дитини.

Таким чином, науково обґрунтоване дослідження психологічних аспектів корекційної роботи з дітьми з ООП є фундаментальною проблемою, вирішення якої дасть змогу створити адаптовані та ефективні моделі підтримки, спрямовані на особистісний розвиток, емоційне благополуччя та успішну соціалізацію дитини.

Питання психологічної підтримки та корекційної роботи з учнями, які мають особливі освітні потреби, поступово набувають пріоритетності у науковому дискурсі як в Україні, так і за її межами, що, власне й зумовлено зростанням кількості дітей даної категорії в умовах

інклюзивної освіти, а також необхідністю науково обґрунтованого супроводу їх навчання, виховання та соціалізації.

Студіювання наукових відомостей підкреслюють, що засади вивчення цієї проблеми були започатковані багатьма дослідниками, які наголошували на визначальній ролі соціального середовища, розуміння та трансформування дефініції зони найближчого розвитку у практичну діяльність та й загалом значенні корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (Прохоренко, 2024).

У контексті міжнародних досліджень заслуговують на увагу праці науковців А. Bandura, R. Sears, J. Wegge, N. Miller, J. Dollard, E. Tolman, в яких простежується огляд ключових психологічних теорій, що лежать в основі інклюзивного навчання та соціалізації дітей з ООП (Bandura, 1997; Tolman, 1923). Узагальнивши відомості вищезгаданих дослідників, у науковому доробку Л. Прохоменко представлена думка, яку підтримуємо, що «психологічні механізми є невід’ємним елементом набуття патернів поведінки і навчання й сприяють успішній адаптації та інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище», а отже, потребують адаптації контексту до потреб дитини (Прохоренко, 2024, с. 13).

Психологічні аспекти корекційної роботи з дітьми з ООП активно розробляються й у вітчизняному науковому просторі як дослідниками, так і практиками. Зокрема, практичні психологи опираються на ґрунтовні напрацювання О. Боряк та М. Шеремет, які систематизували підходи до психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах інклюзивної освіти, наголошуючи на необхідності комплексного міждисциплінарного підходу (Боряк, Шеремет, 2024, с. 12). Н. Ярмолю систематизовано механізми адаптації дітей з ООП, приділяючи особливу увагу ранній діагностиці та профілактиці вторинних психоемоційних порушень; Н. Квіткою проаналізовано психоемоційний розвиток дітей з ООП. Загалом авторами розглянуто і представлено психологічну корекцію як один із провідних засобів підтримки особистісного становлення та формування самосвідомості дитини (Ярмола та ін., 2020).

Однак попри наявність значної кількості досліджень, більшість із них зосереджено переважно на загальних засадах інклюзії або корекційної педагогіки. Водночас психологічні аспекти, власне, корекційної роботи у вузькому сенсі, зокрема індивідуалізація психокорекційних програм, диференціація підходів до дітей із різними нозологіями, моделі психоемоційної стабілізації, досі не отримали належного теоретичного й емпіричного обґрунтування. Висвітлені аспекти вказують на потребу подальших системних досліджень, спрямованих на конкретизацію психологічного супроводу, адаптацію інструментів психокорекційної роботи та створення міждисциплінарних моделей підтримки дітей з ООП у воєнний та повоєнний періоди.

Метою дослідження передбачено дослідити ключові психологічні аспекти корекційної роботи з учнями з особливими освітніми потребами, обґрунтувати необхідність індивідуалізації корекційного впливу та проаналізувати ефективні методи психолого-педагогічної підтримки крізь призму інклюзивної освіти в умовах воєнного стану.

Для реалізації мети використано такі методи дослідження, як: вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури для зіставлення різних точок зору на досліджувану проблему, зокрема під час розгляду сутності основних категорій, методичних напрацювань; синтез, узагальнення, класифікація – під час формулюванні висновків.

За сучасних реалій в інклюзивному освітньому середовищі психологічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами є необхідною умовою їхнього повноцінного особистісного розвитку, успішної адаптації до навчального процесу та інтеграції у соціум. Вищезазначена робота ґрунтується на врахуванні індивідуальних особливостей дитини: когнітивних, емоційно-вольових, поведінкових та комунікативних, що зумовлює багаторівневий і комплексний характер психологічного супроводу.

Досліджуючи означену проблематику, визначено, що одним із ключових етапів цього процесу виступає психолого-педагогічна діагностика, яка створює основу для побудови індивідуальної траєкторії розвитку. Як наголошує практик Б. Зоря, комплексне психодіагностичне обстеження дає змогу: визначити потенційні ресурси дитини; оцінити рівень сформованості адаптивних механізмів; виявити особливості емоційного реагування та особистісні установки; установити схильність до тривожних або дезадаптивних форм поведінки; спланувати подальшу корекційно-розвивальну роботу (Зоря, 2023).

Варто підкреслити, що важливим напрямом після діагностики є робота з емоційно-вольовою сферою. Як відомо, діти з ООП часто мають підвищену чутливість до фрустрацій, низьку стресостійкість, труднощі із саморегуляцією, схильність до тривожності, агресивності чи емоційної замкненості. Як зауважує А. Колупаєва, ці особливості пов'язані як із нейропсихологічними чинниками, так і з соціальним досвідом: неприйняттям, булінгом, нерозумінням (Колупаєва, 2019, с. 48). Як показує практика, у даній ситуації психолог виступає посередником між дитиною та соціальним середовищем, допомагаючи сформувати відчуття безпеки, прийняття та внутрішньої стабільності.

Паралельно важливим завданням є розвиток соціальних навичок і комунікативної компетентності, адже чимало дітей з ООП мають труднощі у розумінні соціальних норм, підтриманні контактів та інтерпретації невербальних сигналів. Отже, психологічну роботу доцільно зосереджувати на формуванні емоційного інтелекту, вмінні адекватно виражати емоції та зниженні тривожності у взаємодії з оточенням.

Важливо також підкреслити, що для реалізації цілей застосовується низка психокорекційних методів, які доводять доцільність та ефективність їх упровадження в інклюзивному освітньому середовищі, зокрема:

- *арттерапія* – сприяє невербальному вираженню емоцій, знижує психоемоційну напругу, формує позитивний образ «Я», адекватну самооцінку та міжособистісну поведінку. У процесі корекційної роботи доцільно застосовувати вправи «Вільний малюнок», «Моє безпечне місце», «Кольори мого настрою», «Мій внутрішній герой», «Скринька добрих спогадів», «Мандала» тощо;

- *ігрова терапія* – моделює соціальні сценарії та дає змогу опрацьовувати поведінкові стратегії у безпечному середовищі щодо даного напрямку, тож доцільно впроваджувати у діяльність такі вправи: «Тваринки настрою», «Чарівний мішечок», «Повітряна кульна», «Чарівний герой», «Будуємо містечок дружби», «Дзеркало», «Професія моєї мрії» і т. д.;

- *сенсорна інтеграція та тілесно-орієнтовані практики* – особливо значущі для дітей із сенсорними порушеннями, характерними для дітей із розладами аутистичного спектру. У практиці використовуються вправи «Їжачок та ведмедик», «Метелик (дихальна вправа)», «Баланс на камінчиках», «Масаж долоньок», «Дерево і вітерець», «Тунель довіри»;

- *когнітивно-поведінкова терапія (КПТ)* – спрямована на корекцію дезадаптивних установок, розвиток самоконтролю, підвищення самооцінки та навчальної мотивації (Зоря, 2023). Оскільки в основі КПТ лежить ідея, що думки, почуття та дії нерозривно пов'язані між собою, – це вправи «Мої думки як хмаринки», «Дерево почуттів», «Зупини негативну думку», «Смайлик настрою», «Якби мій настрій був кольором...», «Маленький детектив» тощо.

Наголошуємо, що роль психолога в корекційному процесі, зокрема вищеперераховані вправи, є визначальною, адже його завдання охоплюють низку напрямків, а саме: оптимізацію розвитку пізнавальних процесів; стимулювання пізнавальної активності; підтримку особистісного становлення; оптимізацію соціальної ситуації розвитку. Зміст роботи включає систематичний моніторинг психічного розвитку дитини, створення сприятливих умов для її ефективної соціалізації, розширення зони найближчого розвитку, розвиток афективної сфери, формування навичок саморегуляції, надання психокорекційної та психопрофілактичної допо-

моги, а також консультування батьків і підвищення психологічної компетентності педагогів (Прохоренко, 2024).

Доречно наголосити, що у багатьох дітей з ООП виявляються дефіцити соціально-емоційної сфери, психологічна робота має бути спрямована на розвиток емпатії, формування позитивної самооцінки, зниження рівня тривожності та вироблення адаптивних стратегій поведінки. У результаті проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури виділяємо такі ефективні методи роботи з дітьми з ООП, як: театралізовані заняття, ігрова терапія, драматерапія, казкотерапія, сторітелінг, які допомагають дітям усвідомити емоційний контекст власних дій та розвинути соціальні компетенції.

Важливо наголосити, що ефективність корекційної роботи значною мірою залежить від взаємодії з родиною та педагогічним колективом. Психолог здійснює психоосвітню діяльність, консультує батьків, формує у них установку на прийняття дитини та готовність до співпраці. Виокремлюють різні форми залучення батьків, але наголошуємо, що «консультації, власне, передбачають відпрацювання проблемних ситуацій пов'язаних із зосередженням уваги на одній діяльності, формування знань про навколишній світ, запобігання агресії в дитини, особистісним розвитком дитини з ООП» (Потюк, 2024, с. 136). Отже, підвищення психологічної компетентності педагогів, своєю чергою, створює оптимальні умови для навчання й розвитку учнів з ООП. Досягнення комплексного ефекту психокорекційної роботи можливе лише за умов командного підходу. Акцентуємо увагу, що лише тісна співпраця практичного психолога з учителями, асистентами, логопедами, дефектологами та соціальними педагогами забезпечує узгодженість дій і результативність освітнього процесу.

Окремий напрям становить робота з учнівським колективом, що спрямована на формування емпатії, толерантності та поваги до інакшості. Соціально-психологічні тренінги та ігри з розвитку емоційного інтелекту сприяють успішній інтеграції дітей з ООП, надаючи їм досвід прийняття та належності до групи. Зазначимо, що такі заходи, на нашу думку, не лише знижують ризик соціальної ізоляції, а й формують у колективі атмосферу взаємопідтримки, а це необхідна умова гармонійного розвитку та успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

На закінчення слід підкреслити, що індивідуалізація психокорекційних програм з урахуванням нозології, вікових та соціальних особливостей дитини є ключовим чинником ефективності корекційної роботи. Виходячи із цього, варто наголосити, що результативність неможлива без кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу, який функціонує з метою забезпечення підтримки психоемоційного розвитку, сприяння формуванню соціальних навичок та комунікативної компетентності, що є основою успішної адаптації дітей в інклюзивному освітньому середовищі.

У воєнний період діяльності українського суспільства спостерігається нагальна потреба застосування різних методів психокорекції (арттерапія, ігрова терапія, когнітивно-поведінкова терапія), які демонструють високу ефективність, зокрема й у роботі з дітьми з ООП, особливо за комплексного та міждисциплінарного підходів, що передбачають тісну співпрацю психологів, педагогів, батьків та інших фахівців. Отже, системна корекційна робота, що поєднує сучасні психокорекційні методики, індивідуальний підхід і командну взаємодію, є запорукою покращення психоемоційного стану та навчальних результатів дітей з особливими освітніми потребами.

Перспектива дослідження передбачає орієнтацію на розроблення та апробацію адаптивних психокорекційних моделей з урахуванням різних типів порушень і вікових категорій дітей, а також на оцінку ефективності міждисциплінарної взаємодії у цьому процесі у воєнний та повоєнний періоди.

Список використаної літератури

1. Bandura A. Self-efficacy. *The exercise of control*. New York : Freeman and Co., 1997. 604 p.
2. Tolman E. Behavioristic Account of the Emotions. *Psychological Review*. 1923. Vol. 30(3). P. 217–227. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0071152>
3. Боряк О. В., Шеремет М. К. Комплексний підхід до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. *Inclusion and Diversity*. 2024. Спецвипуск. С. 10–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.spec.2>
4. Зоря Б. Роль та завдання практичного психолога у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *На урок: освітній портал*. 2023. 23 січня. URL: <https://naurok.com.ua/rol-ta-zavdannya-praktichnogo-psihologa-u-roboty-z-ditmi-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-323200.html> (дата звернення: 20.10.2025).
5. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Ранок, 2019. 304 с.
6. Потюк С. В. Теоретико-методичні засади психолого-педагогічного супроводу батьків, які мають дитину з особливими освітніми потребами. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2024. № 4. С. 133–138. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.22>
7. Прохоренко Л. І. Психологія інклюзії: освіта та соціалізація дітей з особливими потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. Вип. 115(3). С. 7–20. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.181>
8. Ярмола Н. А., Коваль-Бардаш Л. В., Компанець Н. М., Квітка Н. О., Лапін А. В. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі : навчально-методичний посібник. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.

References

1. Bandura, A. (1997). Self-efficacy. *The exercise of control*. New York: Freeman and Co. [in English].
2. Boriak, O. V., & Sheremet, M. K. (2024). Kompleksnyi pidkhyd do zdobuvachiv osvity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh voiennoho stanu [A comprehensive approach to students with special educational needs in conditions of martial law]. *Inclusion and Diversity, special issue*, 10–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.spec.2> [in Ukrainian].
3. Kolupaieva, A. A. (2019). Navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkliuzyvnomu seredovyshchi [Education of children with special educational needs in an inclusive environment]. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok» [in Ukrainian].
4. Potiuk, S. V. (2024). Teoretyko-metodychni zasady psykholohopedahohichnoho suprovodu batkiv, yaki maiut dytnu z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Theoretical and methodological foundations of psychological and pedagogical support for parents who have a child with special educational needs]. *Acta Paedagogica Volynienses*, (4), 133–138. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.22> [in Ukrainian].
5. Prokhorenko, L. I. (2024). Psykholohiia inkliuzii: osvita ta sotsializatsiia ditei z osoblyvymy potrebamy [Psychology of inclusion: education and socialization of children with special needs]. *Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia – Exceptional Child: Teaching and Upbringing*, 115(3), 7–20. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.181> [in Ukrainian].
6. Tolman, E. (1923). Behavioristic Account of the Emotions. *Psychological Review*, 30(3), 217–227. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0071152> [in English].
7. Yarmola, N. A., Koval-Bardash, L. V., Kompanets, N. M., Kvitka, N. O., & Lapin A. V. (2020). Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori [Children with special educational needs in mainstream education]. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
8. Zoria, B. (2023). Rol ta zavdannia praktychnoho psykholoha u roboti z ditmy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [The role and tasks of a practical psychologist in working with children with special

educational needs]. *Na urok: osvittii portal – For the lesson: educational portal*, January 23. Retrieved from <https://naurok.com.ua/rol-ta-zavdannya-praktichnogo-psihologa-u-roboty-z-ditmi-z-osoblivimi-osvittimi-potrebam-323200.html> (Last accessed: 20.10.2025) [in Ukrainian].

Потюк С. В., Бучмей Д. В. Психологічні засади корекційної роботи з учнями з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану

У статті розглянуто психологічні аспекти корекційної роботи з учнями з особливими освітніми потребами в контексті інклюзивної освіти в умовах воєнного стану, обґрунтовано необхідність індивідуалізації корекційного впливу та проаналізовано методи психолого-педагогічної підтримки. Загалом з'ясовано, що більшість дітей потребує психологічної підтримки, із цією метою доцільно приділяти увагу роботі з емоціями, тривожністю, мовленнєвими труднощами; ідентифікації думок та емоцій через мистецтво тощо.

З'ясовано, що психолог виступає посередником між дитиною з особливими освітніми потребами та соціальним середовищем, допомагаючи сформуванню відчуття безпеки, прийняття та внутрішньої стабільності, а отже, особливу увагу приділено індивідуалізації психокорекційних програм з урахуванням нозології порушень, вікових та соціальних особливостей дитини. Описано основні етапи корекційної роботи, зокрема психодіагностику, підтримку емоційно-вольової сфери, розвиток соціальних навичок та комунікативної компетентності. Визначено ефективні методи психокорекції (арттерапія, ігрова терапія, когнітивно-поведінкова терапія, сенсорна інтеграція та тілесно-орієнтовані практики тощо) та представлено перелік вправ, які доцільно застосувати у корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. А також наголошено на важливості міждисциплінарної співпраці психолога з педагогами, батьками та іншими фахівцями. Окрему увагу зосереджено на роботі з учнівським колективом, що спрямована на формування емпатії, толерантності та поваги до інакшості.

Зроблено узагальнюючі висновки дослідження, що підкреслюють важливість застосування методів психокорекції у воєнний період, особливо з дітьми з особливими освітніми потребами. Розкрито перспективу подальшого дослідження з окресленої проблематики.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, психологічна корекція, психоемоційний розвиток, інклюзивна освіта, корекційна робота, психолого-педагогічний супровід, методи психокорекції.

Potiuk S. V., Buchmei D. V. Psychological foundations of corrective work with students with special educational needs in conditions of martial law

The article examines the psychological aspects of corrective work with students with special educational needs in the context of inclusive education under martial law, justifies the need for individualized corrective measures, and analyzes methods of psychological and pedagogical support. In general, it has been found that most children need psychological support, and for this purpose, it is advisable to pay attention to working with emotions, anxiety, speech difficulties, identifying thoughts and emotions through art, etc.

It has been established that psychologists act as mediators between children with special educational needs and their social environment, helping to foster a sense of security, acceptance, and inner stability. Therefore, particular attention is paid to the individualization of psychological correction programs, taking into account the nosology of disorders and the age and social characteristics of the child. The main stages of corrective work are described, in particular psychodiagnostics, support of the emotional and volitional sphere, development of social skills and communicative competence. Effective methods of psychocorrection (art therapy, play therapy, cognitive-behavioral therapy, sensory integration, and body-oriented practices, etc.) have been identified, and a list of exercises that are appropriate for use in corrective work with children with special educational needs has been

presented. The importance of interdisciplinary cooperation between psychologists, teachers, parents, and other specialists is also emphasized. Special attention is focused on working with students to foster empathy, tolerance, and respect for diversity.

The study draws general conclusions, emphasizing the importance of applying psychocorrection methods during wartime, especially with children with special educational needs. Prospects for further research on the outlined issues are revealed. A bibliography is provided.

Key words: children with special educational needs, psychological correction, psycho-emotional development, inclusive education, corrective work, psychological and pedagogical support, methods of psychological correction.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 26.12.2025 р.